

การดำเนินชีวิตของชาวอีสานสู่วิถีพุทธธรรมด้วยปัญญาภาคใต้

ดร.กาญจนพงศ์ สุวรรณ^๑

๑. ความนำ

ชาวไทยในภูมิภาคอีสานนั้นส่วนใหญ่เป็นประชากรที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงแล้วเข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ปะปนกับชาวท้องถิ่นอีสานเดิม การอพยพของประชากรส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการเมืองการสงคราม ส่วนมากที่อพยพมาในสมัยรัตนโกสินทร์นี้จึงกลายมาเป็นประชากรส่วนใหญ่ของชาวอีสานตั้งแต่นั้นมา ภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่นไทยอีสานนอกจากจะมีวิทยานิพนธ์ หรืองานค้นคว้าวิจัยที่เกี่ยวกับศิลปะวัฒนธรรมของนักศึกษา นักวิชาการในด้านต่างๆ แล้วนั้นเริ่มมีปรากฏออกมามากขึ้น เพื่อมุ่งให้เข้าใจถึงความเป็นมาของวัฒนธรรมอีสาน อันมีพัฒนาการมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่ยาวนาน และควรอยู่คู่กับเยาวชนรุ่นหลังให้ได้เรียนรู้และก้าวหน้าต่อไปในอนาคต มนุษย์ใช้ภาษาเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งความคิดและความรู้สึก ตลอดจนใช้ในการถ่ายทอดความรู้จากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง จากยุคสมัยหนึ่งไปสู่ยุคอีกสมัยหนึ่ง และจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จึงอาจกล่าวได้ว่าภาษาอีสานนั้นนอกจากจะเป็นวัฒนธรรมแขนงหนึ่งแล้วภาษาอีสานยังเป็นการเสริมสร้างและสืบทอดวัฒนธรรมแขนงต่างๆ อีกด้วย

การพูดผลงาของชาวอีสานที่นิยมใช้นามมาเป็นคติเตือนใจในการสั่งสอนให้คนเป็นคนดีอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นเวลายาวนาน ที่สะท้อนให้เห็นความเก่งกล้าและฉลาดมีความสามารถล้ำลึกของผู้ที่ได้รับและสืบทอดมาจนถึงคนปัจจุบันและได้มาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของชาวอีสาน ในด้านต่างๆ ในที่สุดก็กลายมาเป็นภาษาภาษิต ปริศนาภาษิต ผญาภาษิต และอื่นๆ อีกมาก ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์และเป็นมรดกอันล้ำค่าได้ตกทอดมาถึงคนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้าภูมิหลังของภาษาวรรณคดี วรรณกรรมของชาวอีสาน เพื่อจะได้นำมาเป็นข้อวัตรปฏิบัติกิจในชีวิตประจำวันให้เกิดความสมดุลย์เข้ากับสภาวะการณ์ของโลกยุคโลกาภิวัตน์ได้เป็นอย่างดี จะทำให้เรามีสติรอบรู้ตั้งมั่นคงมองเห็นที่หมายแล้ว ถึงจะอยู่ท่ามกลางความเศร้าโศก ก็หาโศกเศร้าไม่^๒ นี่เป็นคำอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์

ผญาภาษิตเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนอีสานที่มีวัฒนธรรมประเพณีเป็นของตนเองพร้อมเป็นภาษาที่ลึกซึ้งเพิ่มความเข้าใจง่ายต่อผู้ฟัง ทำให้เข้าใจถึงการดำเนินชีวิตที่ปลอดภัยมีความเป็นอยู่ในปัจจุบันอย่างมีความสุข ผญาจะปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรหรือ

^๑ อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๔.

คำพูดที่เป็นภาพยกลอนได้นั้น ล้วนแล้วแต่เกิดจากแรงบันดาลใจในศรัทธาทางพระพุทธศาสนา ของคนในสังคมอีสาน เพราะแฝงไว้ด้วยหลักธรรมดำเนินชีวิตมีสติทุกอย่างก้าวมาแต่โบราณจะใช้ ภาษาเจรจาทิไพเราะงดงามมีลักษณะเป็นบทร้อยกรองที่มีทั้งเรียบง่าย

ดังนั้น ประเด็นหลักของบทความนี้ ผู้เขียนมุ่งวิเคราะห์การดำเนินชีวิตของชาวอีสานสู่วิถี พุทธธรรมด้วยฉันทาภษิต ลักษณะของฉันทาเป็นอย่างไร คำสั่งสอนมีความหมายอย่างไร? ทำไม ต้องดำเนินวิถีชีวิตด้วยฉันทาภษิตธรรม?

๒. ลักษณะของคำฉันทา

ฉันทา^๓ เป็นภาษาลาวที่คนในภาคอีสานซึ่งสืบเชื้อสายมาจาก ลาว อาณาจักรล้านช้าง ใช้ พูดจกกัน เพื่อแสดงถึงภูมิปัญญาของผู้พูด รากศัพท์ของคำว่า ฉันทา มาจากคำว่า ปัญญา ใน ภาษาบาลี หรือคำว่า ปรัชญา ในภาษาสันสกฤต แต่เมื่อมีคนเชื้อชาติลาวนำเอาคำว่า ปรัชญา มาใช้พูดในภาษาของตน จึงเปลี่ยนคำควบกล้ำ คือ ปร เป็น เสียง ผ ซึ่งมีหลายคำเช่น เปรด คน อีสานใช้ ผัด ซึ่งนักปราชญ์ได้แบ่งลักษณะของคำฉันทาไว้ดังนี้

- ๑) มีลักษณะคล้องจองกันในเชิงสัมผัสพ้องแล้วรื้อนหู
- ๒) มีความหมายล้าลึก
- ๓) เป็นหม่อมคำที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตและปรัชญาในการดำรงชีวิต
- ๔) เป็นหม่อมคำที่แสดงออกในเชิงการมีไหวพริบ ปฏิภาณของผู้พูด

ลักษณะของฉันทาตามที่กล่าวมานั้น ที่นักปราชญ์ได้แบ่งไว้ เป็นลักษณะภาษาที่คล้อง จอจกัน ไม่ว่าจะเป็นประโยคที่สั้นหรือยาวก็ตาม จะมีความหมายที่ลึกซึ้งกินใจ ตามบ้างจ้งหวะ อารมณ์ หรือ บริบท ที่พาไป ผู้พูดต้องมีไหวพริบ ปฏิภาณ พร้อมแสดงออกมาเพื่อให้ประโยคนั้น พ้องแล้วเข้าใจความหมายอย่างแจ่มแจ้งของคำฉันทา และได้หลักพุทธธรรมนำไปใช้ในวิถีชีวิตของ คนอีสาน

๒.๑ การจ่ายฉันทา

การจ่ายฉันทาจึงเป็นวิธีการทดสอบภูมิปัญญา สื่อองค์ความรู้ ของชาวอีสาน ด้วยเหตุนี้ เองคนอีสานในสมัยก่อนจึงต้องมีการเรียนรู้ คำฉันทา เอาไว้มากที่สุดเท่าที่จะหาได้ โดยเรียนจาก พ่อแม่ ปู่ย่า ตา ยายหรือญาติพี่น้องของตนเองก่อน จึงไปเรียนรู้จากผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้ใน หม่อมบ้านของตนเองหรือที่อื่น วิธีเรียนนั้น ก็จะใช้วิธีบอกโดยผู้เรียนต้องจำเอาเองตามผู้สอนนั้น บอก คำฉันทา ที่เรียนในช่วงแรกๆ จะเป็นคำฉันทา ที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวัน

ฉันทาเป็นประโยคที่สืบทอดกันมานาน ในแต่ละยุคสมัย เป็นประโยคใหม่บ้าง เก่าบ้าง เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ปัจจุบัน การจะจ่ายฉันทาแต่ละครั้งต้องดูบริบท ถูกกาล ถูกเวลา ทำให้เนื้อหาที่สื่อหรือจ่ายไปนั้น ผู้ฟัง ผู้พูด เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง

---

^๓ เสนาะ ผดุงฉัตร, สุภษิตคำพิงเพยและคดิสอนใจ, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่โรงพิมพ์การ ศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า๑๐.

๒.๒ ประเภทของคำผญา

๑) ผญาย่อ^๔ เป็นคำผญาที่ผู้คนใช้กันอยู่ทั่วไปในเหตุการณ์ประจำวันต่างๆ เช่น การถามข่าวคราว ถามถิ่นที่อยู่อาศัย ซึ่งผญาย่อนี้ไม่สามารถจะนำไปรวบรวมกับหมวดคำผญาอื่นๆ ได้ เช่น เห็นว่าเวียงจันทน์เส้า สาวเอ่ยอย่าพ้าวว่า มั่นสิไปบาดหล่า แต่งช้างหน่วยพาย ในประโยคนั้น เป็นลักษณะของผญาย่อเกี่ยวกับการถามสารทุกข์สุขดิบของชาวอีสาน ผญาที่ใช้อยู่ทั่วไปถามข่าวคราวความเป็นอยู่ว่าอยู่กินอย่างไร ในการใช้ชีวิต เรื่องส่วนตัว หรือ เรื่องครอบครัว รวมถึงที่อยู่อาศัย ดังตัวอย่างผญาในเบื้องต้นที่ถามถึงสารทุกข์สุขดิบของชาวอีสานในการเป็นอยู่ที่ดีจนถึงปัจจุบัน

๒) ผญาเกี่ยว เป็นผญาที่ใช้พูดจาเพื่อเกี่ยวพาราสักันระหว่งหนุ่มสาว เช่น

(ช) อ้ายอยากมีปีกคือนกกาง ออยากมีหางคือนกกี้ บินพี้วี่มาพี้ฮวมแลงสู่มือแหล่ว

(ญ) ลมพานต้องตองแกย่านบ่อแน่ ลมพานต้องตองแต่ แน่บ่อ เป็นต้น

เป็นผญาเกี่ยวกับชาย หญิง ออยากอยู่ด้วยกัน แบบสามีภรรยา ช่วยเหลือกันและกัน สุขทุกข์ก็อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขจะไม่แยกจากกัน

พูดถึงอารมณ์ทั้งหญิงและชายที่อยู่ในวัยรุ่น มีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ออยากมีเพื่อนพูดคุยในเวลาทอแท้อยู่ในวัยเดียวกันเพื่อให้มีความรู้สึกที่ดีขึ้น และพร้อมที่จะอยู่กินไปด้วยกันช่วยเหลือกันและกัน ในวิถีการครองเรือน

๓) ผญาภาษิตธรรม เป็นคำผญาที่สำคัญมีเนื้อหาเป็นคำสอนที่แฝงด้วยพุทธธรรม ในสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองและการปกครอง เพื่อให้ผู้พูดและผู้ฟังนำไปเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติวิถีชีวิตของตนเองแล้วจะได้มีความสุขความเจริญ เช่น

ความฮู้น้อยอย่าอ่านคองเมือง ผัวเพิ่นยัง อย่าซันเป็นซู้

มีความรู้น้อยประสบการณ์ไม่มากอย่าคิดจะมาเป็นใหญ่หรือเป็นเจ้านาย และให้รักษาศีล ๕ โดยเฉพาะศีลข้อที่ ๓ ให้มีผัวเดียว เมียเดียว จะมีความสุขในการครองเรือนตลอดชีวิต พร้อมได้บุญกุศลไปในตัว มีคุณความดีป้องกันภัยตลอดชีวิต สอดคล้องกับภาษิตธรรมที่ว่า “ออยากกินข้าวให้ปลุกใส่ผลานหิน”^๕ หมายถึง การบำเพ็ญบุญกุศลคุณงามความดีในพระพุทธศาสนา หลักของการบำเพ็ญบุญในพระพุทธศาสนา เรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ” มี ๓ ประการใหญ่ๆ คือ การให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ให้รักษา กระทำอยู่ต่อเนื่อง ทำให้เกิดวิถีชีวิตอย่างมีความสุข

---

^๔ นกตล ทองโสภิต, **ขุมปัญญาแห่งอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บ้านจัดสรร, ๒๕๓๒), หน้า ๑๓.

^๕ คำว่า ปลุกข้าว ในที่นี้หมายถึงการบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนาและ คำว่า “ผลานหิน” หมายถึงพระพุทธศาสนา การปฏิบัติให้ถูกต้องตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อีกนัยหนึ่ง คำว่า “ปลุกข้าว” หมายถึงการทำบุญตักบาตรกับพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา รวมไปถึงการรักษาศีลและการเจริญภาวนา ส่วนคำว่า “ผลานหิน” หมายถึงบาตรที่ทำมาจากเหล็กหรือสแตนเลสเป็นภาชนะสำหรับใส่อาหารของพระภิกษุสามเณร

ถ้าอยากเห็นก่อนเมฆให้หมอบลงสา คำว่า “ถ้าอยากเห็นก่อนเมฆให้หมอบลงสา” หมายถึง ความอ่อนน้อมถ่อมตัว รู้จักกราบไหว้ผู้มีสัมมาคารวะต่อบุคคลอื่น ไม่เป็นคนแข็งกระด้าง และที่สำคัญให้มีความเคารพอ่อนน้อมต่อพระรัตนตรัยซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสูงสุดเปรียบเทียบได้ดัง ก่อนเมฆสีขาวบริสุทธิ์ลอยอยู่บนท้องฟ้า พระรัตนตรัยก็เช่นเดียวกันถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สูงส่งควรแก่การสักการะบูชาอย่างยิ่ง แต่การอ่อนน้อมนั้นต้องอ่อนน้อมต่อบุคคลที่ควรอ่อนน้อม ท่านเรียกว่า “วุฒิบุคคล” ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท คือ^๖ ๑) วิทยุฒิ คือคนที่แก่กว่าเรา ๒) ชาตียุฒิ คือคนที่ มีกำเนิดสูงกว่าเรา การอ่อนน้อมถ่อมตนต่อวุฒิบุคคล ๒ ประเภทดังกล่าวมาแล้ว ด้วยการกราบ ไหว้ลูกรับ หรือพูดจาแสดงสัมมาคารวะ หรือให้เกียรติท่านเป็นต้น จัดเป็นการทำบุญอีกชนิดหนึ่งในพระพุทธศาสนา ย่อมได้รับความสุข ความเจริญในชีวิตได้

ผญาย่อ ผญาเกี่ยว ผญาภาษิตธรรม รวนแล้วเป็นประเภทของผญาเป็นการใช้ถ้อยคำที่ กล่าวเป็นร้อยกรองสั้น ๆ แฝงไว้ด้วยคติธรรม คำเตือนใจ หรืออภัยหนึ่งคือ ข้อความที่เป็นอุปมา อุปมัย ให้ผู้ฟังได้คิดตีความสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีงามถูกต้อง ทำให้การ ดำเนินชีวิตทั้งกายและใจประสบความสำเร็จตลอดไป

๓. การดำเนินชีวิตของชาวอีสานสู่วิถีพุทธธรรมด้วยผญาภาษิต

๓.๑ สภาพทั่วไปของสังคมชาวอีสาน

สภาพแวดล้อมของภาคที่มีความอดอยากขาดแคลน ข้าวปลาไม่อุดมสมบูรณ์ ทำให้คน อีสานให้ความสำคัญกับเรื่องปากท้องเป็นอันดับแรก และมีวัฒนธรรมการกินที่เรียบง่ายไม่ พิถีพิถัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากผญาที่มีข้อความเปรียบเทียบเกี่ยวกับเรื่องการกินเป็นจำนวนมาก ดังผญาอีกบทหนึ่งที่ว่า “ครั้นได้กินลาบก้อยอย่าลืมหั่นแจ่วแพวผัก ครั้นได้กินพาเงินพาคำอย่าลืมหั่น กะเบียฮ้าง” หมายความว่า เมื่อได้กินลาบก้อยหรืออาหารดี ๆ อย่าลืมน้ำพริกผัก เมื่อได้กิน สำหรับเงินสำหรับทองอย่าลืมหั่นกระดิ่งที่ซำรุด คำสอนนี้มุ่งสอนไม่ให้เป็นคนได้ดีแล้วลืมหั่น โดยเฉพาะ นิสัยของคนอีสานชอบทำบุญให้ทาน เสียสละ มีกตัญญูรู้คุณ ดังผญาที่ว่า “เพื่อนว่าทานทานนี้มัน บ่แม่ของปลอม ทำให้หอมแสมอักกว่าคนทั้งค่าย เจ้าผู้มีไหมฝ้ายทานไปอย่าได้จ่อม ทานให้สม พระเจ้าบุญศรีค้าเหลี่ยมบ้าง คั้นว่าทานปลาซิ้นให้แก่เจ้าทายก บาดว่าตกกายลุนชิล่ามีเงินล้าน โฆษจารย์เพื่อนเขียนไว้บาลีกะยังว่า เพื่อนว่าทานนี้ปาริสุทธัง คั้นว่านิพพานนี้ ประมั่งสุขัง ผมชิต แพลให้ฟังจำเอาเดื่อพ่อ อันหนึ่งทานั้นนั้นแปลต่อซึ่งผลการทาน นี่นั้นเป็นสถานของเฮาผู้ให้ ปารี

---

^๖ เปโมносฺรณฺ, งานบำเพ็ญกุศลสวดมนต์ พระครูพิศาลสิขกร (ชิวระ เปโม) อดีตที่ปรึกษาเจ้าคณะ อำเภอน้ำใส้ วัดโพธิ์ศรี อ.ท่าลี่ จ.เลย (เลย: ม.ป.ป.), หน้า ๘.

สุทฐังในเป็นเครื่องจบดี ส่วนปาริณันนี้เป็นหนทางเบื้องหน้า บอกว่าทานังนั้นนिरพานเป็นแก่น สุ
ขังนั้นเป็นแดนเสวยสุขอย่างยิ่งเกินทานบมี...”^๗

เมื่อยามกันดารขัดสน ทำให้เกิดความทุกข์ได้ตั้งผญาที่กล่าวข้างต้น คือ มีการแบ่งปันกัน
สามัคคีกัน ตามคำกล่าวพื้นบ้าน “พริกบ้านเหนือ เกลือบ้านใต้” ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทำให้อยู่รอด
มาได้ สระน้ำสาธารณะที่ทุกครัวเรือนในชุมชนร่วมกันดูแลรักษาไว้เป็นสมบัติกลาง เพื่อแบ่งปัน
น้ำได้สร้างนิสัยทรหดอดทน ขันติ พร้อมกล้าเผชิญความยากลำบากให้แก่คนอีสาน และได้สร้าง
องค์ความรู้ สร้างคุณธรรมหลายอย่างไว้เป็นภูมิปัญญาโดยอาศัยผญาแฝงไปด้วยหลักธรรมนำ
ชีวิตให้เกิดความสุขขึ้นได้

๓.๒ ผญาธรรมกับการปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจชาวอีสาน

การดำเนินชีวิตของผญาธรรมเป็นประโยชน์อย่างมากในปัจจุบัน เพราะในยุคนี้เป็นยุค
เข้าสู่วัตถุนิยมเพิ่มมากขึ้นในอนาคตก็จะเพิ่มมากขึ้นด้วย เป็นเหตุทำให้เกาะกำบังทางด้าน
จิตใจลดลง เป็นปัญหาของสังคม ปัญหาครอบครัว เป็นต้น ดังนั้น สิ่งที่จะมีในเบื้องต้นต้องมีพุทธ
ธรรมให้บังเกิดขึ้นในจิตใจเสียก่อน คนอีสานเรียกว่า “ผญาธรรม” เป็นธรรมะของคนอีสานฟังแล้ว
ศึกษาแล้วเข้าใจได้รวดเร็ว กิเลส สามารถได้ภูมิคุ้มกันทางด้านจิตใจได้เป็นอย่างดีในยุคสมัยนี้ให้
รู้จักประหยัด รู้จักประมาณดังผญาธรรมที่ว่า

“กินน้อยบ่ตาย กินหลายเป็นข้อย”

คนรู้จักประมาณในการใช้จ่ายยอมสร้างตนได้ การเป็นอยู่ของชาวอีสานเป็นสภาพ
สังคม เศรษฐกิจ ดำรงวิถีชีวิตด้วยพุทธธรรม เป็นสังคมที่อบอุ่นไว้ใจได้ มีความพอเพียง อดออม
ประหยัด รู้จักปรับตัวเข้ากับเศรษฐกิจแต่ละยุคสมัย พร้อมมีความสามัคคีในหมู่คณะ คือ
ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รักกันเหมือนพี่ ตักกันเหมือนน้องเป็นวิถีชีวิตของชาวอีสาน

การกระทำได้พิจารณาแล้วว่าเป็นประโยชน์แก่คนอีสานและทั่วภูมิภาค การยับยั้ง
ในที่จะซื้อสิ่งของอะไรต่าง ๆ ว่าสิ่งใดมีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์ในสิ่งของนั้น ควรพิจารณา
ใคร่ครวญให้ดีเสียก่อนอย่าไปตามความอยากมากนักจะทำให้เราลำบากในภายหลังได้ ความยับ
ยั้งก็คือ “สติ” ในทางพระพุทธศาสนานั้นเอง เป็นความหมาย ให้ระลึกได้ ในการใช้จ่ายแต่ละ
ครั้ง สิ่งไหนเกินกำลังทรัพย์เราก็เอาไว้ก่อน หาซื้ออย่างอื่นที่เป็นประโยชน์ให้มากที่สุดจึงจะซื้อ
ได้ นี่คือการยับยั้ง มีสติ ทำให้เรารู้จักประมาณในการใช้จ่ายของคนอีสานสามารถสร้าง
ตนเองได้มีความสุขทั้งตนเองและครอบครัวทำให้เศรษฐกิจในครอบครัวดีขึ้น

^๗ สงวน ศรีระพิมพ์. “คำผญาย่อยหัวดอนตาล”(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตสาขาวิชาไทยคดี
ศึกษา),บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,๒๕๓๔.หน้า ๘๗-๘๘

๓.๓ ฆฎาธรรมสำหรับผู้นำคนอีสาน^๔

ผู้นำของคนอีสานทุกสถานะ ทุกบทบาทหน้าที่ มีการกระทำ สามารถที่จะนำผู้อื่นได้ แต่มีความเป็นผู้ใหญ่ คือมีลักษณะนิสัย ความคิด ไปในทางบวก พัฒนาให้เจริญมากขึ้น สำหรับคนอีสานผู้นำมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ เสียสละ พุดงาย ๆ ก็คือนำเอาพุทธธรรมมาปฏิบัติตามรักษาศีล ดังฆฎาธรรมที่ว่า

“เป็นผู้นำคนบ่มีศีลห้า.....กระทำโตให้ต้อยต่ำ
ศีลกับธรรมบ่เหลียวเบ็งจ้อย.....เป็นต้อยพัฒนา”

การเป็นผู้นำต้องมีศีลธรรม ถ้าทำตัวต่ำต้อยน้อยคุณธรรมก็ไม่ถือว่าเป็นคนพัฒนาดังคณะสงฆ์โดยเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามิ่งมงคลจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช มีดำริที่จะเสริมสร้างความปรองดองและสมานฉันท์ของคนในชาติให้เกิดความสงบ สันติสุข มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน โดยให้พุทธศาสนิกชนได้น้อมนำหลักศีล ๕ มาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน ๑. เว้นจากทำลายชีวิต ๒. เว้นจากถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ ๓. เว้นจากประพฤติผิดในกาม ๔. เว้นจากพูดเท็จ ๕. เว้นจากของเมา คือ สุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นผู้นำต้องมีสิ่งเหล่านี้ ปฏิบัติตามนี้จึงจะเป็นผู้นำที่มีคุณภาพ เป็นแบบอย่างให้แก่ลูกบ้าน ถ้าผู้นำไม่มีศีลก็จะทำให้ตนเองตกต่ำ หน้าที่ตนเองที่รับผิดชอบก็ตกต่ำ ขึ้นชื่อว่าผู้นำของคนอีสานนั้น มักจะจริงจัง เสียสละ รับผิดชอบ หนักแน่น อยู่ในศีลธรรมตลอด เพราะชอบปฏิบัติธรรมสวดมนต์นั่งสมาธิ เลยเป็นเหตุให้มีฆฎาธรรมเกิดขึ้นทางจิตใจเพิ่มมากยิ่งขึ้น พร้อมจะไม่ลืมตน ไม่ลืมบุญคุณ ดังฆฎาธรรมที่ว่า

“ครันเจ้าได้ชี้ข้าง กังโฮมเป็นพระยา
อย่าได้ลืมคราวทุกข์ ชีควายคอนกล้า”

ถ้าได้ดี มีหน้าที่สูงส่งแล้วไม่ควรลืมคนจน และคราวจน อย่าหลงมัวเมาในกิเลสตัณหาหลงในสิ่งที่พึงปรารถนาที่เรียกว่า อวิชชาธรรมอันได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข พอลุ่มหลงลืมตนแล้วยอมอันตรายเป็นต่อตัวเองและผู้อื่น เกิดการยึดมั่นถือมั่นสำคัญตนผิด (อุปาทาน) มีแง่คิดมุ่มมองต่อตนเองและคนอื่นเปลี่ยนไปเนื่องจากจิตใจถูกห่อหุ้มด้วยกิเลส อวิชชาก็เริ่มเข้าครอบงำ จนมองเห็นสรรพสิ่งผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริง โดยหารู้ไม่ว่า มีไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์เสมือนหนึ่งผู้คุมกฏคอยกุมบังเหียนชักใยให้สรรพสิ่งต้องเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่มีสิ่งใดจริงยั่งยืน เป็นสิ่งที่คงทนอยู่ได้ยาก เนื่องจากไม่ใช่ตัวตน คนเราปรารถนาให้สิ่งที่สอดคล้องกับกิเลสของตนมีความจริงยั่งยืน แต่อยากให้สิ่งที่ไม่สอดคล้องกับกิเลส เสื่อมสิ้นไปโดยเร็วแต่ความจริงทั้งความเสื่อมและความดับมีอยู่ในทุกสิ่งอยู่ตลอดเวลาเพียงแต่คนเรารู้ลุ่มหลงไม่ได้พิจารณาและมองไม่เห็นเท่านั้น มนุษย์มีกรรมเป็นของของตน ถ้าหลงลืมตนก็รัง

^๔ เจริญ ตันมหาพราน, ประเพณีท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงแดด จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑.

แต่จะก่อกรรมชั่วมากกว่ากรรมดี กรรมชั่วนี้อะทำให้เราไม่สิ้นสุดเป็นสังสารวัฏ ดังนั้นเพื่อเป็นการสกัดไฟแต่ต้นลม ควรพิจารณาคุณธรรมที่เหมือนกันที่กล่าวถึงการลืมนั่นที่ว่า

“ครั้นเจ้าเป็นพระยาแล้ว อย่าลืมนไพรเสนา

บาดห่าสงครามมา สิเฟิงคนทั้งค่าย นั้นเด”

ได้เป็นผู้นำหน้าที่สูงส่งไม่ควรลืมประชาชน หากมีปัญหาจะได้อาศัยเขา

หลักธรรมข้อนี้มีจุดเน้นที่ตัวผู้นำ หรือตัวผู้บริหารที่จะต้องมีและเป็นเพื่อใช้ในการปกครองหรือที่เรียกว่าราชาปราชญ์ (Philosopher-King) โดยเริ่มจากการที่ผู้นำจะต้องมีปกติหรือมาตรฐานของความเป็นมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรมที่เรียกว่าเบญจศีล-เบญจธรรม ดังผญาธรรมที่กล่าวว่า “เจ้าทำบุญอยู่บ้านให้บุญท่านปกครอง ทั้งครอบครัวปรองดองคล่องงาม ตามต้อม คุณพระรัตนตรัยให้มาหุ้ม คุ้มภัยให้ไกลห่าง บุญกุศลทุกอย่างให้มาเนาแนบข้าง ทางเจ้าให้อยู่ดี”^๙ แปลว่า ความหมายคือ บุญที่ทำอย่าให้มีความทุกข์โศก ร่มเย็นเป็นสุขครอบครัวปรองดองกัน คุณพระรัตนตรัยจงช่วยคุ้มภัยตราย ให้ได้รับบุญกุศลที่ทำนี้

การเป็นผู้นำมีความรับผิดชอบอย่างสุจริตธรรมดังผญาธรรมเบื้องต้นยอมทำให้เกิดความสุขในการทำงานพร้อมได้บุญกุศล มีความสุขในปัจจุบัน “สุข” นี้ หมายถึงความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า สุขในโลกนี้คือเมื่อเรานึกถึงบุญที่เราได้ทำมาได้สั่งสมมานั้นก็ทำให้เกิด ความสุขขึ้นในจิตใจ ทำให้เกิดความรื่นเริงเบิกบานใจว่า เรานี้ได้ทำบุญมาดีแล้วหนอ เราได้ทำบุญมามากแล้วหนอเชื่อมั่นในความดี เสียสละต่อหน้าที่ มีการปรับตัวนี้คือ “ผู้นำ” ด้วยบุญที่เราได้ทำมานี้ บุญทั้งหลายที่เราได้สั่งสมอบรมมานั้นแหละที่จะช่วยนำพาให้เราไปสู่ภพสุข ภูมิที่ดี

๓.๔ คุณธรรมของคนอีสาน

ด้วยอุปนิสัยพื้นฐานที่เป็นคนทรหด อดทนต่อความอยากลำบาก กินง่ายอยู่ง่าย สู้งานสู้ชีวิต และมีธัญญ์ ขณะเดียวกันก็รักษาความเป็นตัวของตัวเองไว้ได้อย่างแน่นแฟ้นโดยอาศัยเครื่องญาติและความผูกพันเหนียวแน่นกับมาตุภูมิ พร้อมกับการปรับตัวของคนชาวอีสานดังผญาธรรมที่ว่า ตกหมุ่นชุ่นช่อยชุ่นเกือม่า ตกหมุ่นช่าช่อยช่าพายไซน

ตกหมุ่นโจรช่อยหามไหเหล้า ปูเนอหลานเอย^{๑๐}

เมื่ออยู่กับคนอื่นต้องปรับตัวตามเขาโดยแบ่งเบาภาระ เช่น อยู่กับขุนนาง ช่วยเลี้ยงม้า อยู่กับทาสช่วยสะพายของ อยู่กับโจรช่วยแบกไหเหล้า เป็นต้น

---

^๙ ศิริพร ภักดีผาสุก, ปริศนาคำทาย : ภูมิปัญญาทางภาษาในยุคโลกาภิวัตน์, ในเอกสารการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ ๓ หัวข้อ ภูมิปัญญากับการละเล่น เสนอที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, มปป., ๒๕๔๘.

^{๑๐} เอกวิทย์ ณ ถกลาง, ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๔.

คนอีสานเป็นคนมีศักยภาพในการเรียนรู้ ปรับตัว และการทำงานทุกอย่าง ตั้งแต่เป็นกรรมกรขึ้นไปถึงเป็นช่างฝีมือต่าง ๆ จนถึงงานศิลปะและวิชาชีพระดับสูง ตลอดจนระดับ บริหาร คนอีสานโดยอาศัยจำนวนที่มากและคุณภาพ/ศักยภาพที่พร้อมจะเรียนรู้-พัฒนาได้ จึงกลายเป็นกำลังคนของประเทศที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม ตลอดมา ด้วยพหุวัฒนธรรมที่แฝงไปด้วยหลักธรรมต่าง ๆ คนอีสานไม่ยอมแพ้ชีวิต ต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และยังมีมั่นคงอยู่กับจารีต และพุทธธรรม ที่ตนเข้าถึง ส่วนมากนับถือพระพุทธศาสนา คนอีสานมุ่งปฏิบัติธรรมมากกว่าการแสวงหาอิทธิ-ปาฏิหาริย์-ไสยศาสตร์และพุทธพาณิชย์เหมือนคนในภูมิภาคอื่นๆ

๔. สรุป

ผลญาที่กล่าวมาเบื้องต้นนี้ได้บ่งบอกถึงลักษณะความล้าลึก ความเข้าใจ คำคล้องจอง ผู้พูดหรือผู้ฟัง มีความรู้สึก เข้าใจความหมายชัดเจนเพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งไหวพริบในการโต้ตอบสนทนาซึ่งกันและกัน มีการแบ่งประเภทของผลญาว่าอยู่ในกลุ่มไหนกล่าวถึงเรื่องอะไร เช่น ภาษิตธรรม ก็อยู่ในเฉพาะของคุณธรรม จริยธรรมไป ทำให้การอ่าน ศึกษา ค้นคว้าก็จะง่ายขึ้นรวดเร็ว หรือ ภาษิตย่อย ส่วนมากจะกล่าวถึง บรรยากาศ ชีวิตการเป็นอยู่ ถามสารทุกข์สุขดิบของชาวอีสาน

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในภาษิตอีสานเกี่ยวกับเศรษฐกิจของชาวอีสานคือ รู้จักขยันหา ประหยัด อดทน การปรับตัว มีจิตอาสาช่วยเหลือแบ่งปัน ภาษิตเกี่ยวกับการเมืองการปกครองคือมีจิตใจที่อ่อนน้อมต่อมตน ไม่แข็งกระด้าง เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรมสู่วิถีชีวิตชาวอีสานด้วยผลญาภาษิต ที่ได้ยิน ได้ฟัง พูด เกี่ยวกับผลญาภาษิตที่เต็มไปด้วยหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ที่ทำให้เกิดเกาะป้องกันทำให้เกิดรู้เท่าทันในสถานการณ์ปัจจุบันอย่างเข้าใจธรรมชาติการเป็นอยู่อย่างมีความสุข มีสติอยู่ทุกเมื่อ ดังผลญาที่ว่า “ฉันสิไปทางหน้าให้เหลียวหลังเบิ่งสาก่อน ฉันมะลุดพูดเท่าเขาถ่อนอย่าไป” คำแปล ก่อนจะไปข้างหน้าเหลียวดูข้างหลังก่อน ถ้าไม่สะดวกใจ ไปแล้วจะเกิดปัญหาต่างๆ ก็อย่าไป เตือนใจให้คิดอย่างรอบคอบก่อนลงมือทำงาน ได้สร้างสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ระบายอารมณ์ลดความเกิบกดคับข้องใจ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเสริมสร้างกำลังใจ เข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น เรียนรู้วิถี ในการดำรงชีวิตที่มีทุกข์ให้น้อยลงๆ โดยการควบคุมกาย วาจา ใจ ของตน และของกลุ่มชนในสังคมเดียวกันด้วยการปฏิบัติตามผลญาธรรมของคนอีสานเพื่อให้ลดการเบียดเบียนกัน เบียดเบียนตนเอง ลดละความเห็นแก่ตัว ลดความโลภ ความโกรธ ความหลง จนสามารถเข้าใจวิถีชีวิตเป็นอุดมคติ เป็นที่พึงปรารถนาสูงสุดคือการดับทุกข์สิ้นเชิง ผลญาธรรมสอนให้คนอีสานให้มองเห็นว่า การดำเนินชีวิตมีความโลภ โกรธ หลง น้อยลง เห็นแก่ตัวน้อยลง การเอาเปรียบซึ่งกันและกันก็น้อยลง ไม่ลืมนั่น รู้จักในการปรับตัวในทุกสถานการณ์ การเอาเปรียบสิ่งแวดล้อมธรรมชาติก็น้อยลงเช่นกัน

เพิ่มขึ้นดิษฐรมให้เกิดขึ้นในสังคมชาวอีสาน ประหยัด ในการดำเนินชีวิต การปกครองบ้านเมือง ด้วยศีล ด้วยธรรม ทำให้สังคมชาวอีสานเป็นอยู่โดยธรรมตามผญาธรรมที่มีทำนองที่ลึกซึ้ง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

เจริญ ตันมหาพราน. ประเพณีท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงแดด จำกัด, ๒๕๓๘.

นภดล ทองโสภิต. ขุมปัญญาแห่งอีสาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บ้านจักร, ๒๕๓๒.

เป็มนุสรณ์. งานบำเพ็ญกุศลสวดมวาร พระครูพิศาลสิขกร (ชระเป็ม) อดีตที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอท่งลี่ วัดโพธิ์ศรี อ.ท่งลี่ จ.เลย: ม.ป.ป..

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖)

ศิริพร ภักดีผาสุก, ปริศนาคำทาย : ภูมิปัญญาทางภาษาในยุคโลกาภิวัตน์, ในเอกสารการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ ๓ หัวข้อ ภูมิปัญญากับการละเล่น เสนอที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, มปป., ๒๕๔๘.

เสนะ ผดุงฉัตร. สุภาษิตคำพังเพยและคติสอนใจ. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๐.

(๒) วิทยานิพนธ์

สงวน ศีระพิมพ์. "คำผญาอ้อยหวัดอนตาล"(วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตสาขาวิชาภาษาไทยคดีศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๔.

ประวัติ

ชื่อ : ดร.กาญจนพงศ์ สุวรรณ

เกิด : ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔

สถานที่เกิด : ๒๖ หมู่ ๑ บ้านศรีสังวาลย์ ตำบลด่านช้าง อำเภอนากลาง

จังหวัดหนองบัวลำภู ๓๙๑๗๐

การศึกษา : น.ธ.เอก, ป.ธ. ๑-๒, พธ.บ.(พุทธจิตวิทยา), พธ.ม.(พระพุทธศาสนา), พธ.ด.
(พระพุทธศาสนา)

ประสบการณ์ : ครูสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดกลางเมืองเก่า ๒๕๕๒
: เข้าร่วมโครงการฟื้นฟูจิตใจประชาชนผู้ประสบภัยจากคลื่นยักษ์ “สึนามิ” พ.ศ.
๒๕๕๘

: ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน พ.ศ. ๒๕๕๓

: ครู ปวช. ศูนย์การศึกษานอกกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอเมือง
ชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ (ครู กศน.)

สถานที่ทำงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ

ที่อยู่ปัจจุบัน : ๔๓๕/๕๖ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ๓๖๐๐๐

เบอร์โทรศัพท์ : ๐๙-๐๑๖๒-๔๑๑๒